

KIRGIZİSTAN'DA YAPILAN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BİR DEĞERLENDİRMESİ

***

AN EVALUATION OF DIRECT FOREIGN INVESTMENTS IN KYRGYZSTAN

DOI: 10.25204/iktisad.319702

S. Adil AŞCI*

Öz

Kırgızistan, doğrudan yabancı yatırımcıların ilgi gösterdiği ekonomilerdendir. Günümüzde, özellikle İpekyolu'nun yeniden faaliyete geçirilme çabaları, bölge ekonomilerini de olumlu yönde etkileyecektir. Çalışmanın temel amacı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekerken gerek doğu gerek batı bloğu ülkelerinin bir çatışma alanı haline gelmemesi için yapılması gerekenlerin ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda amaç, eski düşmanlarla dost olabilmek ve yeni dostlarla da düşman olmamanın çarelerini bulmaktır. Amaç, ülkenin iktisadi gelişme ve kalkınmasında doğrudan yabancı sermayeden de yararlanmaktır. Bunu yaparken, iş birliği yapılacak ülkelerin bir çatışma alanı haline gelmemesi, dünya iktisadi barışına da katkıda bulunabilmektir. Türkiye'nin rehberliğinde Çin, Rusya, ABD, Avrupa Birliği ülkeleri ile kazan kazan felsefesiyle hareket edilirse, bu ülkeler bulunduğu coğrafyadan en yüksek faydayı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kırgızistan, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İpekyolu, Türkiye, Çin, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri.*

Jel Kodları: *P10, P20, P30.*

Abstract

Kyrgyzstan is the economy that foreign direct investors are interested in. Today, especially efforts for re-operating the Silk Road will positively affect the regional economies. The main aim of this work is to put forward what should do to prevent a conflict both in the eastern and western countries while attracting foreign direct investments. In this context, being friends with old enemies is a remedy for not being enemies with new friends. The goal is to benefit directly from the foreign capital in the economic development of the country. In doing so, it is also possible to contribute to the world economic peace by not becoming a conflict area of the countries to be cooperated. Under the guidance of Turkey, when China, Russia, the USA, and EU countries act together with the win-win philosophy, they are going to get the highest benefit from the geography.

Keywords: *Kyrgyzstan, Foreign Direct Investments, Silk Road, Turkey, China, Russia, United States of America.*

Jel Codes: *P10, P20, P30.*

* Dr., adilasci@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9809-6909

1. GİRİŞ

Kırgızistan bulunduğu coğrafi konum itibariyle, dünyanın en önemli kara limanlarından biri olarak nitelendirilebilir. Çünkü komşu olduğu Çin ve Rus ekonomileri gerek bölgede gerekse de dünya ekonomisinde söz sahibi olma çabaları son yıllarda artarak devam eden yeni güçler olarak kendilerinden her alanda kalın harflerle söze ettirebilmektedirler. Diğer bir deyişle iktisadi yaşamın yeni güneşinin Çin ve diğer doğu bloğu ülkelerinden doğduğu ya da doğacağı söylenebilir.

Günümüzde doğudan batıya ya da batıdan doğuya eski ticaret yollarının yeniden faaliyete geçirilme çabalarının başta Çin mallarının Avrupa Kıtası'na ve Türkiye'ye ulaşma gayretleri, hem Türkiye ve koparılamaz maddi, manevi ve kadim bağlarla bağlı olduğu Türk Cumhuriyetleri coğrafyasında pozitif yönlü iktisadi katkılarda bulunabileceği kaçınılmaz bir gerçek olarak görülebilir.

Çalışmanın amacı, bağımsızlığını 1991'den itibaren kazanmış bulunan Kırgızistan'ın coğrafi olarak bulunduğu topraklarda iktisadi alanda da bağımsızlığını sonsuza dek sağlayabilmesi için doğrudan yabancı sermayeden de yararlanarak iktisadi, idari ve siyasi alanlardaki gelişme ve kalkınmasını sağlayacak gerek ve yeter koşulları yerine getirebilmesine katkıda bulunmak olarak ifade edilebilir.

Günümüz koşullarında bunu ortaya koyarken, iktisadi, idari ve siyasi alanlardaki yerli ve milli hakimiyetini yitirmeksizin, gelişme ve kalkınmasını sağlamada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından azami düzeyde faydalanmak, Kırgızistan'ın bulunduğu jeo-ekonomik, jeopolitik ve jeostratejik pozisyonları itibariyle önem kazanmaktadır.

Kırgızistan aynı zamanda, doğu ve batı bloğunun mal ve hizmetlerinin buluşup, tekrar gideceği yöne harekete geçebileceği bir kara limanı olmaya aday bir ülke olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda, başta Kanada olmak üzere Kazakistan, Rusya, ABD, Türkiye, Almanya, İngiltere ve Çin'in ilgi alanı olmaya devam etmektedir.

Kırgızistan bütün ilişkide bulunduğu ya da bulunacağı ülkelerle eski ve yeni dostlarını kendisine cephe alır hale getirmeden yeni iş birliği ve yatırımların paylaşımını sağlama yolunda çatışmalara yol açmaksızın, rasyonel olarak hareket edebilmelidir. Bunu yaparken de Türkiye'nin tecrübelerinden yararlanması gerektiğinin her zaman bilincinde ve gayretinde olması gerektiğini her zamankinden daha fazla hassasiyetle görebilmelidir.

Bir yol gösterici rehber olarak Türkiye'de her zaman Kırgızistan'ın yanında yer almasını bilmiş, bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana, batılı işletmelerin Kırgızistan'a yatırım yapmalarında bir köprü vazifesi görevi üstlenerek, Kırgızistan'da sağlıklı yatırımların yapılmasına katkıda bulunmuştur.

Bütün bu ilişkiler, günümüzde daha da önem kazanmakta, batının en doğudaki kavşak noktası Kırgızistan olarak görülebilir. Gelecekte İpekyolu'nun tam olarak faaliyete geçirilmesiyle doğudan doğan güneşin, ilk ışıklarını iktisadi anlamda da Kırgız Çadırının üzerine yansıtacağı kaçınılmaz bir gerçeklik olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda, paylaşım savaşlarının olduğu bir dünya coğrafyasında, iktisadi olarak ekonomiler birbirleriyle iktisadi alanda da sürdürülebilir bir barış ortamını sağlayabilmelidirler.

Kırgızistan, hem kendi gelişme ve kalkınmasını sağlamak, hem de dünya ticaretinde yerini ve payını alabilmek için doğrudan yabancı sermaye ile iş birliği yapması gerektiğinin bilinci ve şuuru içinde hareket etmeli; Çin, Rusya, ABD, Avrupa Birliği gibi bölgesinin ve dünya ekonomisinin önemli güçleriyle her zamankinden daha fazla iktisadi birlikteliklere yelken açmalıdır.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TANIMI VE KAPSAMI

Doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası ekonomik entegrasyonun bir unsurudur. Doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomiler arasında doğrudan, istikrarlı ve kalıcı ilişkiler bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeler arasında teknoloji, teknik bilgi ve becerilerin transferini teşvik etmektedir. Dolayısıyla, bulunduğu ülkenin ekonomisinin uluslararası pazarlarda ürünlerini daha yaygın olarak satmasını sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ayrıca yatırımlar için ek bir finansman kaynağını temsil etmektedir. Aynı zamanda, uygun bir siyasi ortamda işletmelerin geliştirilmesinde önemli bir araç olarak görülebilir. Doğrudan yabancı yatırımlar yerleşik bir ekonomide kalıcı bir yer ve kâr elde etmek amacıyla yerine getirilen yatırımlar olarak tanımlanabilir. Bu kalıcı katkı, doğrudan yatırımcılarla yatırımlar arasındaki uzun vadeli iş ilişkilerinin olacağını, şirket ya da şirketlerin yönetimlerinde doğrudan yabancı yatırımcıların önemli ölçüde nüfuz edebileceğini ortaya koymaktadır. Temel ölçüt, yatırımcının yatırımlarını sürdürebilmesi ve bu alandaki iktisadi faaliyetlerini yürütebilmesi için hisselerin minimum %10'una sahip olabilmesi gerektiği olarak ifade edilebilir (OECD Library, 2017).

IMF ve OECD, doğrudan yabancı yatırımdan, yabancı bir ülkede işletme kurarak, uzun süren iktisadi bir faaliyette bulunan sınır ötesi bir yatırımı anlamaktadır. (Thomas, 1997).

Doğrudan yabancı yatırımların temel unsurları ve önemli kriterleri arasında bir şirketin başka bir ülkede faaliyette bulunmasıyla birlikte, kendi çıkarlarını da yatırım yaptığı ülkede koruması ve ev sahibi ülkede uzun zaman faaliyetlerine devam ettirebilmesi sayılabilir (Hans-Rimbert, Krüger ve Seith, 2006:2-3).

Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin tanımına göre doğrudan yabancı yatırımlardan anlaşılması gereken, bir işletmenin yabancı bir ülkede kalıcı iktisadi faaliyetlerde bulunmasının yanında,

- Yatırımcı ve yatırım arasında uzun vadeli bir ilişki ve
- Yatırımcı ile yatırım arasında etkisi belirgin bir yönetim anlayışının söz konusu olmasıdır.

Uluslararası doğrudan yatırımların özellikleri arasında örneğin,

- Ana merkezdeki yatırımlar,
- Mevcut üretim tesislerinin satın alımı,
- Yeni üretim tesislerinin yapımı,
- Satış ofislerinin alımı,
- Yeniden yatırılan kazançlar,
- Mali ve ticari krediler olarak sıralanabilir. Doğrudan yatırımdan anlaşılması gereken, yatırımcı tarafından yurtdışında yapılan yatırım anlamına gelmektedir. Amaç olarak,
  - Şirketin sermayesi ile hedef şirkette bir etki elde etmek,
  - Önceden kontrol edilen işletmenin sermaye tabanının genişletilmesi (kâr dâhil yeniden yatırım) ve

- Yeni bir işletmenin kurulması olarak kabul edilebilir. Doğrudan yabancı yatırımın temel prensibi, kontrol amacıyla yurtdışında ekonomik kalıcı ilişkilerin oluşturulması da dâhil olmak üzere, uzun vadeli iktisadi ilişkilerin oluşturulmasıdır. Görünen o ki, sermaye transferinin sonucu olarak, sermayenin kontrolü haklarının devri, teknik bilgi, üretim faktörleri ve yönetim hizmetlerinin yatırımcıya aktarılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Amaç, yurtdışında bir girişimci olmak veya girişimci faaliyeti üzerinde belirleyici etkilerde bulunabilmektir. Bu faaliyet, bir şirketin yeşil alan yatırımı yapması yoluyla ya da bu faaliyet dalındaki şirketi satın alma, birleşme veya katılma yoluyla yapılabilir. Resmi istatistiklere göre doğrudan sermaye yatırımı sınır ötesi yatırımlarda % 10 pay satın

alınması ve söz sahibi olunması olarak kabul edilmektedir. Alımlar, küresel çerçevede birleşme şeklinde kendini gösteren bir dalga olarak yıllardır doğrudan yatırımın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlarla hedef ülkeye sadece sermaye değil, aynı zamanda bilgi, örneğin yönetim bilgi ve becerileri ve teknik bilgi şeklinde de aktarılmaktadır. Alıcı ülkede, doğrudan yabancı yatırımlara katkı sağlayan ek yeni şirketler ya da yabancı katılımı olmadan var olan şirketler olup olmadığına bağlı olarak, istihdam üzerindeki olumlu etkileriyle üretimin arttırılmasına katkıda bulunmaktadırlar. Yabancı bir pazara bağlılığın taahhütleri olarak, yerel iş ortakları aracılığıyla dış pazarlarda gelişme, etki ve kontrol kabiliyeti azalmasına rağmen doğrudan yabancı yatırımlar, hedef pazarlarda üreticiye yerinde ve doğrudan piyasa tecrübeleri kazandırmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, hızlı ve esnek bir şekilde piyasaya tepki gösterebilir ve kısıtlamalarla karşılaşmaksızın çıkarlarını koruyabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırım nedenleri, çok çeşitlidir. Bunlar arasında, hammadde tedarikinin güvenli olması, yurtdışındaki daha düşük işgücü maliyetleri ve piyasa pozisyonlarının genişlemesi sayılabilir. Öte yandan idari ve ticari kısıtlamalar, vergi oranlarının yüksekliği gibi şirketlerin hareket özgürlüklerini kısıtlayabilen durumlarla da karşılaşabilmektedir (Wirtschaftslexikon/ Direktinvestitionen, 2017).

Özetle ifade etmek gerekirse, doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası ekonomik entegrasyonun bir unsurudur. Ekonomiler arasında doğrudan, istikrarlı ve kalıcı bağlantılara tabidir. Teknoloji ve bilgi aktarımını teşvik etmek, ülkeler ve uluslararası pazarlarda daha yaygın ürünlerini satmak için hedef ülke ekonomisinin müsaadesiyle yapılan yatırımlar olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda, yatırımlar için ek bir finansman kaynağı sağlamak ve uygun bir siyasi ortamın gelişimi için önemli bir araç olarak görülebilir (Ausländische Direktinvestitionen, 2013).

3. BAĞIMSIZLIKTAN ÖNCEKİ KIRGIZ EKONOMİSİNİN GENEL DURUMU

Sovyet Birliği'nin güçlü olduğu bağımsızlıktan önceki dönemlerde Kırgızistan, bir hammadde kaynağı olarak görülmüş, hammaddeler diğer Sovyet cumhuriyetlerine taşınmış ve gönderildiği bölgelerde işlenmiştir. 1991 yılından kadar ülke, bağımsız ithalatçı ya da ihracatçı olarak hareket edebilmesi, dolayısıyla diğer ülkelerle her türlü ekonomik iş birliği ve ilişkiler kurabilme ve sürdürebilme hakkına sahip bulunmamaktadır (Wirtschaft in Kirgistan, 2017).

Kırgızistan coğrafi olarak kara ile kuşatılmış konumu, ana piyasalardan uzaklığı, dağlık coğrafi yapısı ve sınırlı nüfusu yüzünden kısıtlıydı. Ülke; altın, uranyum ve antimon dâhil olmak üzere hatırı sayılır miktarda doğal kaynak rezervlerine sahipti. Aynı zamanda gelişen hidroelektrik enerji istasyonları için devasa bir potansiyel vardı. Fakat bu kaynakların, 1918-1920 tarihleri arasındaki sivil savaş süresince yıkıma uğraması nedeniyle, mevcut Kırgızistan ekonomisini modernize etme amacı ile kullanılabilmeleri için, büyük miktarda yatırım gerekiyordu. İlk beş yıllık Sovyet Projesi'nin 1929'da başlatılmasından sonra Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Moskova'nın yoğun yeni yatırımlarına sahne olmuştur. Ağır ve zirai makinelerin üretimine, elektrik motorlarının hafif imalatına ve aynı zamanda madencilğe yönelik Orta Sovyet bütçesinden ayrılan büyük ölçekli yatırımların, 1930'lar süresince gelmesiyle birlikte, Kırgızistan'da endüstrileşme başlamıştır. Temelde başkent Frunze (günümüzdeki başkent Bişkek) ve Oş'a ve bunların çevresine endüstrileşmenin ilk aşaması boyunca (1929-1939) birçok endüstriyel fabrika inşa edilmiştir. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin endüstri üretimi, 1930'lar boyunca yıllık ortalama %14 oranında artmış ve 1937'de, endüstri sektörü toplamda 1913 yılına kıyasla, 20 kat büyümüştür. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ikinci endüstrileşme dalgası gerçekleşmiştir. İşçileri, mühendisleri ve teknik ekibiyle birlikte pek çok, genellikle askeri alanda endüstriyel fabrika ve işletmeler, askeri operasyonlar ve savaş sonrası karışıklıklar nedeniyle tehdit altında bulunan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Avrupa'daki topraklarından, Orta Asya'ya taşınmıştır. Bu fabrika ve atölyeler, savaştan sonra dahi Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içinde kalmış ve Kırgızistan'ın ağır

endüstrisinin omurgasını oluşturmuşlardır. Üçüncü endüstrileşme dalgası, Moskova'nın büyük ölçekli yatırımlarını, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin hidroelektrik enerji üretim sektörüne, madencilğe ve metalürji fabrikalarına yeniden tahsis ettiği 1960'lar ve 1970'lerde görülmüştür. Ancak, bina inşa sürecinde yaşanan gecikmeler nedeniyle, bu fabrikaların bazıları 1980'lerin sonuna kadar tam kapasite ile çalışır duruma getirilememişlerdir. Sovyet modernleşmesi ve yaygın endüstrileşme Kırgızistan'ın GSYH'sini, 1930'lardan 1970'lere kadar her on, on beş yılda bir hemen hemen ikiye katlayarak, ekonomik büyümeye ve endüstriyel gelişmeye, benzeri görülmemiş düzeylerde hız kazandırmıştır. Ancak, 1970'lerde ekonomik büyüme, doğal kaynakların giderek artan bir biçimde bilinçsizce sömürülmesine dayanır hale gelmiş; özellikle petrol, metaller ve bazı mineraller olmak üzere doğal kaynak fiyatlarının 1980'ler boyunca dünya genelinde ani düşüşü de Sovyet Ekonomisini on yıllık bir durgunluk ve gerileme sürecine sokmuştur. Biriken ekonomik sorunlar, uluslararası piyasalarda petrol fiyatının keskin düşüşü ve hatalı yönetim sonucu Sovyet Hükümeti, 1980'ler boyunca yerel ekonomilerin gelişimi ve modernizasyonu için ayırdığı sermaye yatırımı miktarını, çarpıcı bir biçimde azaltmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'yle birlikte Kırgızistan da 1980'ler boyunca Sovyet Sistemi'nin teknolojik devrimin son dalgasını yakalamada ve teknolojik yeniliklerle politik değişimleri benimsemeye etkisiz kalması nedenleriyle on yıllık bir durgunluk dönemine girmiştir (Abazov, 2017).

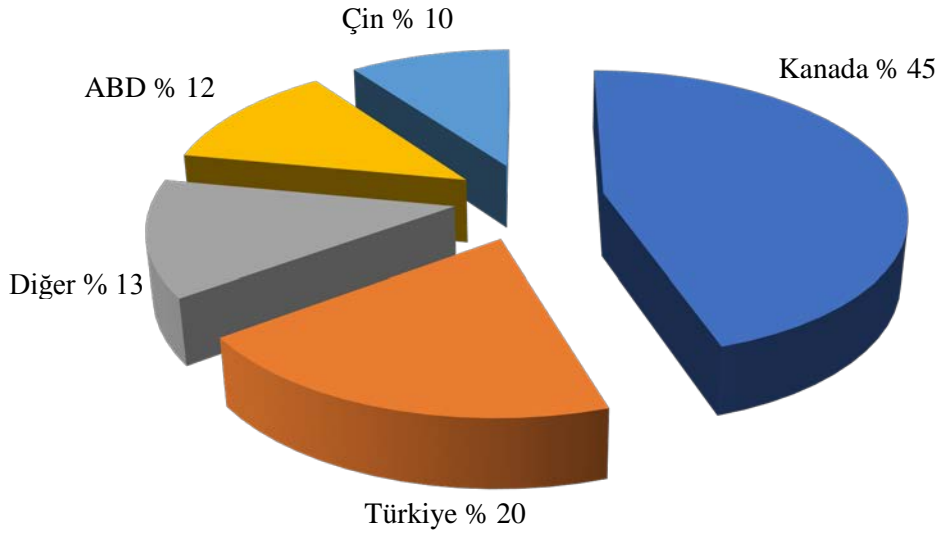
Eski Sovyetler Birliği'nin bir üyesi olarak Kırgızistan Cumhuriyeti birlik döneminde, merkezi planlamaya dayalı iş bölümünde daha çok tarımsal ürün alanı, enerji ve hammadde deposu olarak değerlendirilmişti. Bu durum ve Sovyetlerin izlediği cumhuriyetler arası bağımlılık politikaları sonucu ülkede sınai gelişme yeterince sağlanamamış, ülke tipik bir tarım ülkesi olarak kalmıştı. Kırgızistan ekonomisi eski Sovyet döneminde kapalı bir ekonomi özelliği taşımakta ve diğer Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomilerine entegre olmuş durumdaydı. Ekonomik organizasyon da buna göre oluşturulmuştu. Kırgızistan'ın sanayi kuruluşlarının bağımsızlıkları bulunmamakta ve bu kuruluşlar nihai müşteri ile doğrudan bağlantı kuramamaktaydı. Eski Sovyet sanayi politikası, üretim süreçlerini dikey olarak çeşitli bölgelere yaymış, yani üretim aşamalarının bir bölgede başlayıp bitmesine imkân vermeden, hammadde temininden ara üretim safhalarına ve nihai üretime kadar olan aşamaları farklı bölgelere dağıtmıştı. Dolayısıyla cumhuriyetlerin kendi kendine yeterli bir ekonomiye kavuşmaları son derece zor hale gelmekteydi (Solak, 2017).

Merkezi planlamanın hâkim olduğu Sovyet ekonomisinde içe dönük, dolayısıyla kapalı bir ekonomi söz konusu olduğundan, ticari ilişkiler ulaştırma, boru hattı ve diğer iletişim tesisleri üzerine oturtulmuştur. Demiryolları ve boru hatları Rusya'ya doğru açılmış olup, hava ulaşımı ve uluslararası telefon haberleşme hatları da Moskova merkezinden geçirilmiştir (Pomfret, 2003:12-13).

4. KIRGIZ EKONOMİSİ'NDEKİ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Kırgızistan doğrudan yabancı yatırımların bağımsızlıktan sonra ilgi odağı haline gelmiş önemli ülkeler arasında sayılabilir. 1994 verilerine göre Kırgızistan'da ortak yatırım gerçekleştiren yabancı işletmelerin %49'unu Asya ülkeleri, %40'ını ise Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır (Avrasya Dosyası, 1997:5).

Grafik 1: 1994 İtibariyle Kırgız Cumhuriyeti'nde Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Ülkeler ve Payları (% Olarak)

Ülkeler	Yatırım Payları (%)
Kanada	45
Türkiye	20
Diğer	13
ABD	12
Çin	10

Kaynak: Avrasya Dosyası, Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı (Tika) Bülteni, Kırgızistan Özel Sayısı, (1997).

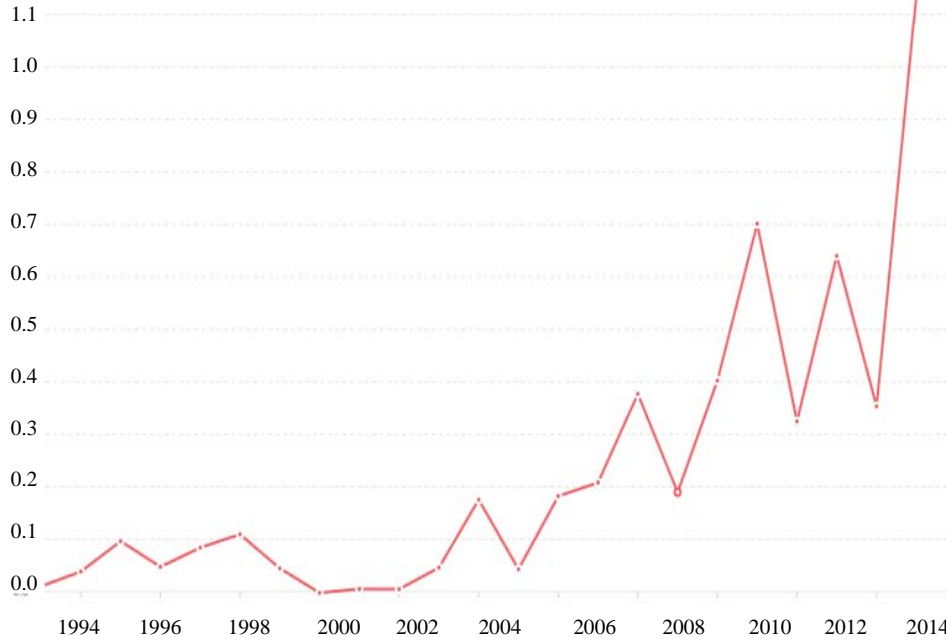
Grafikte görüldüğü gibi 1994 verilerine göre Kırgızistan'da %45 ile Kanada, %20 ile Türkiye, %13 ile diğer ülkeler, %12 ile Amerika Birleşik Devletleri ve %10 ile Çin, yatırımda bulunmuşlardır. Buna göre, yabancı yatırımcıların bağımsızlığın ilanından sonraki dönemlerde kendini gösterdiği ve piyasa ekonomisine geçişte bu kuruluşların önemli rol oynadıkları söylenebilir (Avrasya Dosyası, 1997:5).

Kırgız Ekonomisi, yüksek altın üretimi sayesinde büyümektedir. Altın üretimi 2015 yılının ilk üç çeyreğinde %41 oranında artış göstermiş bulunmaktadır. Kanadalı Centerra Kumtor Altın Madencilik Şirketi verilerine göre, altın madenciliği alanında yatırımlar, Ocak-Eylül 2015 arası %41 oranında artmış olup, bu da 390.000 ons altına karşılık gelmektedir. Bu da sanayi üretiminde reel olarak %8,2 oranında bir artışa yol açmış bulunmaktadır. Bu dönemde altın madeni, toplam sanayi üretiminde %45,4 pay almıştır (Nemitz, 2015).

Ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarları ise, 31 Aralık 2015 itibariyle 4,347 milyar \$ ve 31 Aralık 2016 itibariyle 4,897 milyar \$ düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (The World Factbook, Central Asia: Kyrgyzstan, 2017).

Grafik 2: Doğrudan Yabancı Yatırım Net Girişleri (Milyar \$)

Milyar \$

Yıllar	Milyar \$
1993	10.000.000
1994	38,178,000
1995	96,090,000
1996	47,238,000
1997	83,820,000
1998	109,228,485
1999	44,412,800
2000	-2,360,124.961
2001	5,006,732.877
2002	4,661,963.345
2003	45,544,627.8
2004	175,458,810.077
2005	42,565,248.3
2006	182,022,902.5
2007	207,919,477.6
2008	376,992,152.1
2009	189,377,400
2010	402,403,900
2011	701,295,200
2012	324,400,300
2013	640,167,700
2014	352,896,700
2015	1.139 Milyar

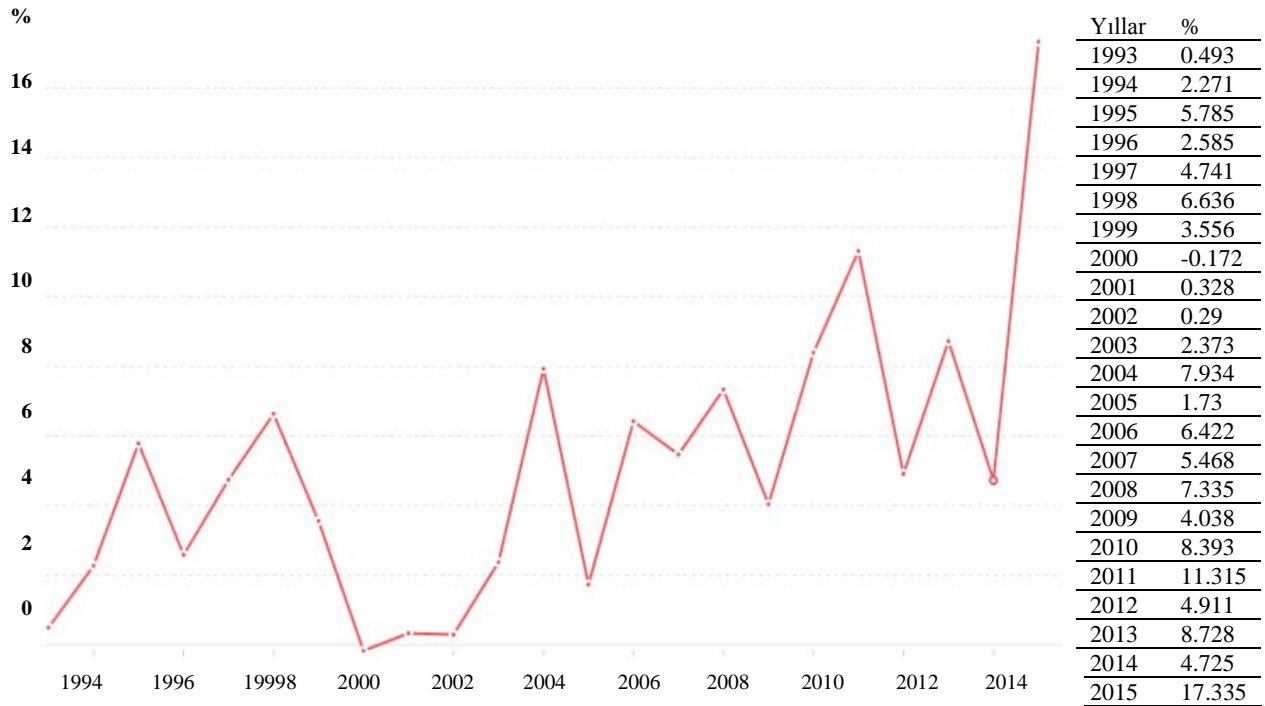
Kaynak: http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2015&locations=KG&name_desc=true&start=1993&view=chart, (2017).

Grafikte 1993-2015 arası Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırım net girişleri milyar \$ olarak görülmektedir. 1993'te 10.000.000; 1994'te 38,178,000; 1995'te 96,090,000; 1996'da 47,238,000; 1997'de 83,820,000; 1998'de 109,228,485; 1999'da 44,412,800; 2000'de -2,360,124.961; 2001'de 5,006,732.877; 2002'de 4,661,963.345; 2003'te 45,544,627.8; 2004'te 175,458,810.077; 2005'te 42,565,248.3; 2006'da 182,022,902.5; 2007'de 207,919,477.6; 2008'de 376,992,152.1; 2009'da 189,377,400; 2010'da 402,403,900; 2011'de 701,295,200; 2012'de 324,400,300; 2013'de 640,167,700; 2014'te 352,896,700; 2015'te 1.139 Milyar \$ doğrudan yabancı yatırım net girişleri gerçekleşmiştir. Sadece 2000 yılında -2,360 milyar \$ bir çıkış görülmüş olup en yüksek seviyesine 2015 yılında 1.139 milyar \$ düzeyinde ulaşmıştır.

Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarları, 31 Aralık 2015 itibariyle ve 4,347 milyar \$, 31 Aralık 2016 itibariyle 4,897 milyar gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (The World Factbook, Central Asia: Kyrgyzstan, 2017).

Ocak 2013 yılı başlarında Kırgızistan, yeni gelişme stratejisi benimsemiştir. Bu strateji, 2013-2017 dönemi için tarım, enerji, ulaştırma ve haberleşme altyapısı, lojistik, sanayi parkları alanları gibi madencilikte de birçok projenin uygulanmasına olanak sağlamaktadır. Kırgızistan'ın gerekli yatırım fonları için kendi finansal kaynakları kısıtlı olduğundan, dış yardımlara, dolayısıyla dış finansman kaynaklarına gereksinim duyulmaktadır. Temmuz 2013'te yapılan bir konferansta, uluslararası yatırımcı kuruluşlar, 2017 için projelerin uygulanması amacıyla, yaklaşık 2 milyar \$ sağlamışlardır (Flehtner ve Schreiber, 2015:118).

Grafik 3: Doğrudan Yabancı Yatırım Net Girişleri (% Olarak GSYİH'deki Payı)

Kaynak: http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?end=2015&locations=KG&name_desc=true&start=1993&view=chart, (2017).

Grafikte 1992-2015 arası Kırgızistan'a doğrudan yabancı yatırım net girişlerinin GSYİH'deki payları % olarak incelenmektedir. Sırasıyla, 1993'de %0,4; 1994'te %2,2; 1995'te %5,7; 1996'da %2,5; 1997'de %4,7; 1998'de %6,6; 1999'da %3,5; 2000'de %-0,1; 2001'de %0,3; 2002'de %0,2; 2003'te %2,3; 2004'te %7,9; 2005'te %1,7; 2006'da %6,4; 2007'de %5,4; 2008'de %7,3; 2009'da %4; 2010'da %8,3; 2011'de %11,3; 2012'de %4,9; 2013'te %8,7; 2014'te %4,7 ve 2015'te %17,3 yer almaktadır. En düşük seviyesine 2000'de %-0,1 ile en yüksek seviyesine 2015'te %17,3 ile ulaşmış bulunmaktadır. Gelecek yıllarda da Kırgızistan Ekonomisine doğrudan yabancı yatırım girişlerinin artarak devam edeceği söylenebilir.

Tablo 1: Kırgızistan'daki Doğrudan Yabancı Yatırımlar

- Brüt giriş (milyon \$)	2013: 964,5; 2014: 727,1; 2015*: 818,8
- 1.1 İtibariyle Mevcut Varlıklar. (Milyon \$)	2014: 3.320; 2015: 3.653; 2016*: 4.337
- Ana ülkeler (% olarak, brüt giriş)	2015*: İngiltere 23,2; Kanada 15,9; Rusya 14,5; Çin 13,3; Türkiye 12,9; Belarus 5,0; Kıbrıs Rum Kesimi 3,5; Kazakistan 3,1; diğer 8,6
- Ana sektörler (% olarak, brüt giriş)	2015*: Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler 32,0; işleme endüstrisi 24,1; İnşaat 12,5; Elektrik, Gaz 10,9; Finansal faaliyetler, sigorta 9,6; Ticaret, Oto tamir 7,9; Madencilik 1,8; diğer 1,2

• Tahmini

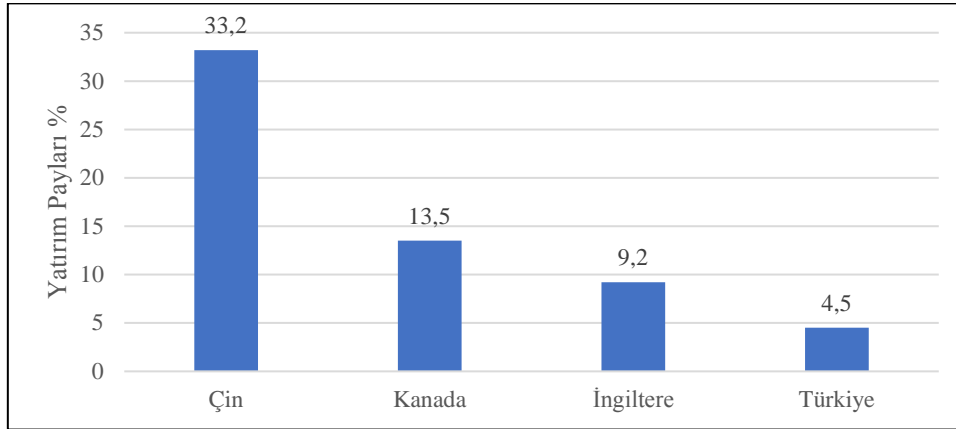
Kaynak: GTAI, Germany Trade & Invest, Wirtschaftsdaten Kompakt, Kirgisistan, 2016:3, http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/PUB/2016/05/pub201605302056_16991_wirtschaftsdan-kompakt---kirgisistan---ju ni-2016.pdf?v=1.

Tabloda Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımlar 2013, 2014, 2015 ve 2016 yılları itibariyle izlenmektedir. 2015 ve 2016 verileri tahmini olarak incelenmektedir. Kırgızistan'a 2013'te brüt olarak 964,5 milyon \$, 2014'te 727,1 milyon \$ tutarında yabancı yatırımlar görülmektedir. Ülkeye 2015 yılında 818,8 milyon \$ brüt olarak doğrudan yabancı yatırım girişi tahmin edilmektedir. Ayrıca 2014'te 3.320 milyon \$, 2015'te 3.653 milyon \$ ve tahmini olarak 2016'da 4.337 milyon dolar mevcut doğrudan yabancı yatırımlar görülmektedir. 2015 yılında doğrudan yabancı yatırımları yapan

ülkeler ve tahmini olarak % payları ise İngiltere %23,2; Kanada %15,9; Rusya %14,5; Çin %13,3; Türkiye %12,9; Belarus %5,0; Kıbrıs Rum Kesimi %3,5; Kazakistan %3,1; diğer %8,6 olarak sıralanmıştır. Yine 2015 yılında doğrudan yabancı yatırımların sektörler itibariyle % olarak öngörülen tahmini dağılımı da mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetlerde %32,0; işleme endüstrisinde %24,1; İnşaat sektöründe %12,5; Elektrik, Gaz Sektöründe %10,9; Finansal faaliyetler, sigorta sektöründe %9,6; Ticaret, Oto tamir sektöründe %7,9; Madencilik sektöründe %1,8 ve diğer sektörlerde %1,2 oranında brüt girişler kaydedilmektedir (GTAI, Germany Trade & Invest, 2016:3).

Grafik 4: 2014 İtibariyle Kırgız Cumhuriyeti'nde Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Ülkeler ve Payları (%)

Kaynak: Auswaertiges Amt, 2017, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Kirgisistan/Wirtschaft_node.html.

Öte yandan 2014 yılı itibariyle Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımlar 608 milyon \$ ile % -37 oranında azalmıştır. Çin %33,2 pay ile ilk sırada yer almaktadır. Çin'in Kırgızistan'a doğrudan yabancı yatırımları, bir önceki yıl %22 olarak kendini göstermiştir. Kanada, Kumtor altın madeninin entegrasyonu nedeniyle %13,5 ile ikinci sırada yer almaktadır. Kanada'nın bir önceki yıldaki doğrudan yatırımlardaki payı %22,1 olarak gerçekleşmiştir. Bunu %9,2 ile İngiltere ve %4,5 ile Türkiye izlemektedir (Auswaertiges Amt, 2017).

Öte yandan Avrupa Birliği ülkelerinin başını çeken Almanya'nın da Kırgızistan'a ilgisinin giderek arttığı söylenebilir. Örneğin, Avrasya Ekonomik Birliği 2014 yılı verilerine göre Avrupa Birliği'nin güçlü ülkesi Almanya'nın Kırgızistan'a doğrudan yatırımları 15 milyon € olarak gerçekleşmiş olup, 2015 yılında -1 milyon € düzeyinde azalma görülmüştür (GTAI, Germany Trade & Invest, Eurasische Wirtschaftsunion, 2017:6).

Tablo 2: 2015 İtibariyle Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Verilerine Göre Kırgızistan'a Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon \$)

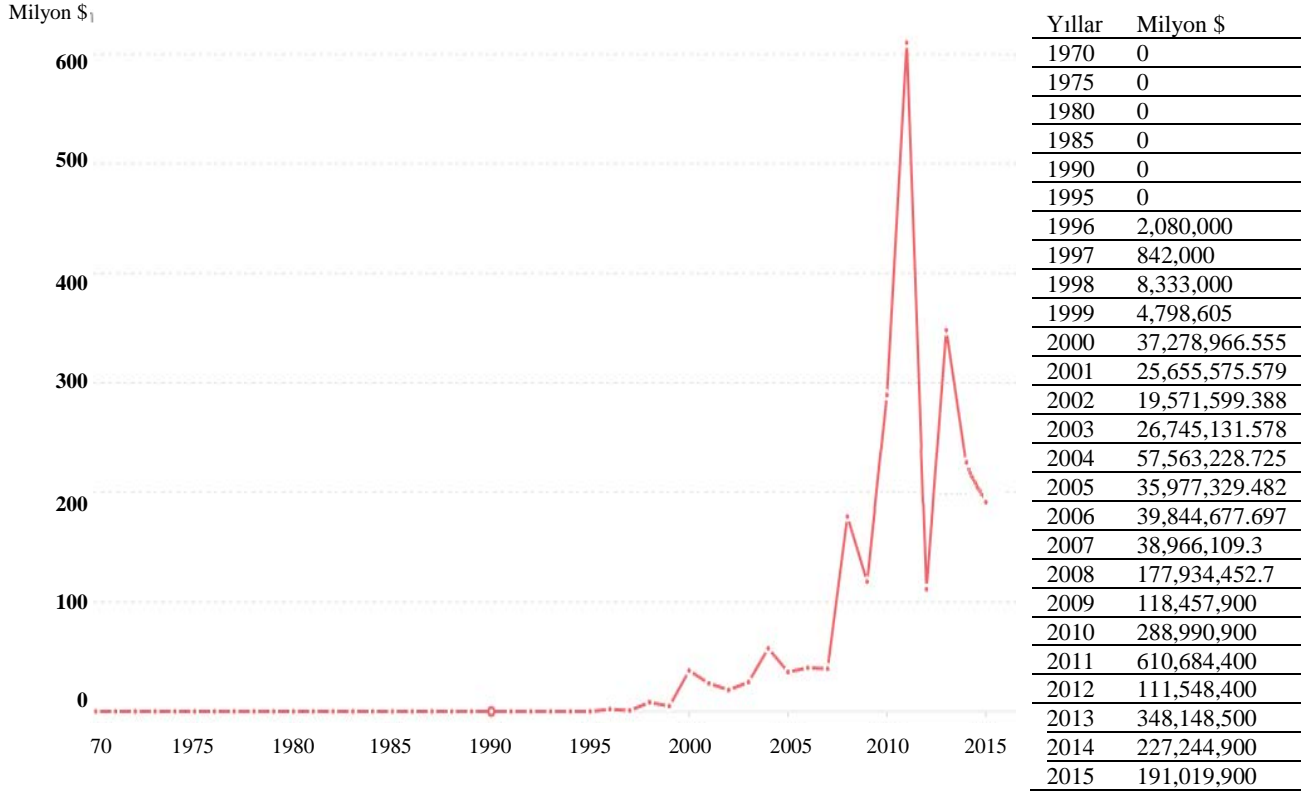
	Mevcut	Aktarılan	Avrasya Ekonomik Birliği Payı (% Olarak Ulusal Kaynaklar)
Kırgızistan	3.887,2	404,5	36,7 (Brüt giriş)

Kaynak: GTAI, Germany Trade & Invest, Eurasische Wirtschaftsunion, 2017, http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2017/02/mkt201702148008_20914_wirtschaftsdaten-kompakt---eurasische-wirtschaftsunion.pdf?v=5.

Tabloda izlendiği üzere, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı kaynaklarından 2015 verilerine göre Kırgızistan'a aktarılan doğrudan yabancı yatırım miktarı 404,5 milyon \$ olup,

hâlihazırdaki mevcut doğrudan yabancı yatırım miktarı 3.887,2 milyon \$ olarak görülmektedir (GTAI, Germany Trade & Invest, Eurasische Wirtschaftsunion, 2017:3).

Grafik 5: Doğrudan Yabancı Yatırım Gelirleri (Milyon \$)

Kaynak: http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DREM.CD.DT?end=2015&locations=KG&name_desc=true&start=1970&view=chart, (2017).

Grafikte 1970-2015 arası Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırım gelirleri izlenmektedir. Ülke, 1991 yılından sonra piyasa ekonomisine kapılarını ve piyasalarını açabildiğinden, özellikle 1996 yılından itibaren ülke ekonomisinde, doğrudan yabancı yatırımların etkileri görülmeye başlamış olup, 2,080,000 milyon \$ olarak kendini göstermiştir. Yandaki tablodan da ayrıntılı olarak izlenebildiği gibi, 1997'de 842,000 milyon \$, 1998'de 8,333,000 milyon \$, 1999'da 4,798,605 milyon \$, 2000'de 37,278,966.555 milyon \$, 2001'de 25,655,575.579 milyon \$, 2002'de 19,571,599.388 milyon \$, 2003'te 26,745,131.578 milyon \$, 2004'te 57,563,228.725 milyon \$, 2005'te 35,977,329.482 milyon \$, 2006'da 39,844,677.697 milyon \$, 2007'de 38,966,109.3 milyon \$, 2008'de 2009'da 118,457,900 milyon \$, 2010'da 288,990,900 milyon \$, 2011'de 610,684,400 milyon \$, 2012'de 111,548,400 milyon \$, 2013'te 348,148,500 milyon \$, 2014'te 227,244,900 milyon \$, ve 2015'te 191,019,900 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Burada dikkati çeken husus, doğrudan yabancı yatırım gelirlerinin bazı yıllarda düşüş göstermesine rağmen, pozitif bir seyir izlemesi ve özellikle 1999'da 4,798,605 milyon \$ ile en düşük, 2011 yılında da 610,684,400 milyon \$ ile en yüksek seviyesine ulaşmış bulunmasıdır.

Tablo 3: 2014-2017 Arası Ekonomik Kalkınma (Önceki Yıla Göre % Olarak Reel Değişim)

	2014	2015 1)	2016 1)	2017 1)
GSYH	3,6	1,8	4,1	3,4
İthalat (cif) 2)	-4,2	-21,1 3)	1,2	1,7
Brüt Sabit Sermaye Yatırımları	24,9	1,6 4)	9,3	10,5
Toptan ve Perakende Ticaret	7,7	6,0 4)	5,0	5,3

1) Tahminler; 2) Nominal değişiklik; 3) Ocak-Ağustos 2015; 4) Ocak-Ekim 2015

Kaynak: Nemitz Fabian, 2015, <http://www.gtai.de/GTAI/Navigation/DE/Trade/Maerkte/suche,t=kirgisische-wirtschaft-waechst-dank-hoeherer-goldfoerderung,did=1360280.html>.

Tabloda 2014-2017 arası Kırgızistan ekonomisinin önceki yıla göre % olarak reel değişim kalkınma oranları görülmektedir. 2014 yılından sonra izleyen 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait reel değişimler, tahmini olarak incelenmektedir. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla 2014 itibariyle önceki yıla göre %3,6 oranında artış göstermiş bulunmaktadır. 2015'te %1,8 oranında, ardından 2016'da %4,1 ve 2017'de %3,4 olarak reel değişim tahmin edilmiştir. İthalat CIF fiyatlardaki nominal değişikliklerle 2014'te % olarak -4,2 olarak karşımıza çıkmaktadır. Ocak-Ağustos 2015 itibariyle % olarak -21,1 reel değişim tahmin edilmektedir. İzleyen 2016 ve 2017 yıllarında sırasıyla %1,2 ve %1,7 reel değişim tahmini söz konusudur. Brüt Sabit Sermaye Yatırımlarında ise 2014'te %24,9 oranında artış gerçekleşmiştir. Ocak-Ekim 2015 itibariyle %1,6 artış beklenmiş bulunmaktadır. 2016 ve 2017 yıllarında ise sırasıyla %9,3 ve %10,5 reel değişim beklenmektedir. Öte yandan Toptan Perakende Ticaret alanında 2014 itibariyle %7,7 reel değişim görülmüştür. Ocak-Ekim 2015 itibariyle %6,0 olarak tahmin edilmekte, 2016 ve 2017 yılları için sırasıyla %5,0 ve %5,3 olarak tahmin edilmektedir. Tabloda konumuzu ilgilendirdiği yönüyle dikkat çekici husus, Brüt Sabit Sermaye Yatırımlarının 2014 yılından sonra önemli düşüşler tahmin edilmesine rağmen, özellikle 2017'de %10,5 gibi bir seviyeye yükselme eğiliminin tahmin edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Nemitz, 2015).

2015 yılında yatırımlar, düşük miktarlarda artmış bulunmaktadır. 2014 yılında reel olarak %24,9 oranında yükselen brüt sabit yatırımlardaki büyüme, 2015 yılının ilk on ayında %1,6 oranında yavaşlamıştır. Kırgız Hükümeti 2016- 2018 arasında yatırımlarda, yılda %10 oranında bir artış beklemektedir. Kırgız ekonomisinin zayıflığı göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası yatırımcı kuruluşlar ve yabancı ülkelerden özellikle Rusya ve Çin, projelerin finansmanında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle ulaştırma altyapısı, elektrik ve su sektörleri projeleri, iş imkânları sunmaktadır. Borçlanmanın devam etmesi sonucu, önümüzdeki yıllarda devletin dış borçlarının artmasına neden olabilecek, dolayısıyla, Uluslararası Para Fonu IMF'nin 2015 yılı sonu itibariyle Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın %60'ına ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2014'te dış borçlar, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın %53'ü oranında gerçekleşmiştir. Avrasya Birliği (EAWU)'ne katılımın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla Rusya, Kırgızistan'a mevcut Kırgız-Rus Kalkınma Fonu kapsamında 1 milyar \$ finansman sağlamıştır. Fonlar, tarım ve gıda işleme, madencilik ve tekstil endüstrileri gibi projeler için kullanılacaktır. Bu fonlar da ağırlıklı olarak Kırgızistan Ekonomisinin Çin'den gelen ve yeniden ihraç edilen mal ve hizmetlerin üretimi ve yeniden değerlendirme yeniden yapılanmasında desteklemesi beklenmektedir (Nemitz, 2015).

Kırgızistan, hidroelektrik barajlarının inşası da dâhil olmak üzere ihracat tabanını genişletmek için yabancı yatırımları çekmeye çalışmaktadır (The World Factbook, Central Asia: Kyrgyzstan, 2017).

Tablo 4: Seçilmiş Büyük Projeler

Proje Başlığı	Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Gerçekleşme Dönemi	Açıklamalar
Kambar-Ata Hidroelektrik Santrali-1 (1.860 Mw)	3.000	2013-2022	Elektrischeskije Stanzii (http://www.energo-es.kg) ve Inter RAO (Rusya)
Kırgızistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı	1.200	2013-2016	Çin'de Doğalgaz Boru Hattı İnşaatı Yapan Türkmenistan; Kırgız topraklarındaki uzunluğu 215 km.
Gaz Şebekelerinin Yenilenmesi ve İnşaatı	750	2030'a kadar	Gazprom (Rusya)
Narin Yukarı Nehir Kollarında Hidroelektrik Santral İstasyonu (238 Mw)	728	2013-2019	Yukarı Narin Hidroelektrik Santrali (http://www.narynhydro.kg)
Taşkömür Ferrosilikon, Alüminyum Toz Üretim Tesis İnşaatı	100	2014-2017	Posco (Kore); İlk aşamada (50,000 ton / yıl) 2015 sonunda planlanmıştır.
Dört Küçük Hidroelektrik Santral İnşaatı (65 Mw)	80	Belirtilmemiş	GEEN Genel Enerji (http://www.geen.eu)
Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Hattı	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	Finansman: Çin; Rota henüz belli değil, 2012 yılı fizibilite çalışmasına göre maliyet tahmini: 6,5 Milyar \$
Dsherui Altın Mevduat Gelişimi	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	Wostok-Geoldobyscha (Rusya)

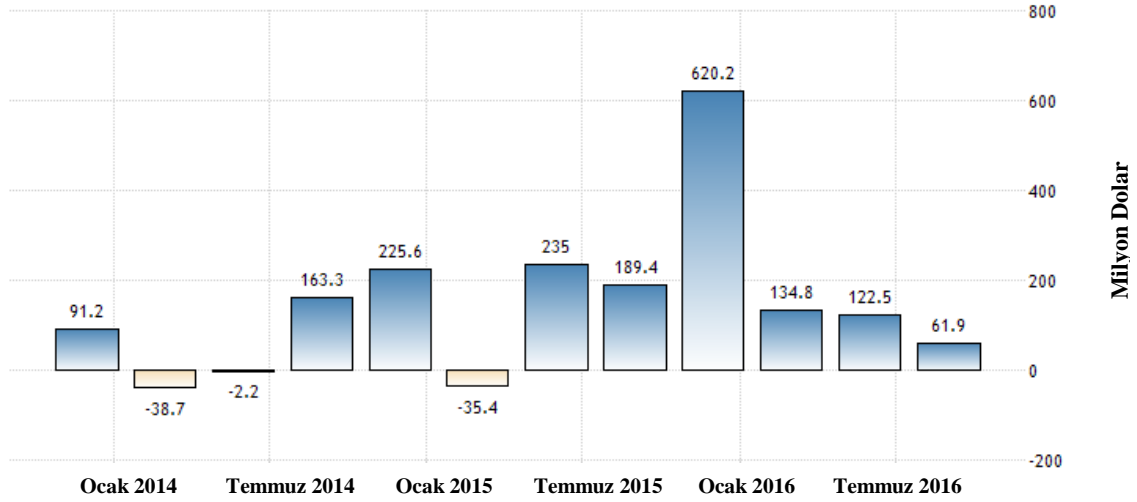
Kaynak: Nemitz Fabian, GTAI, Germany Trade & Invest, Eurasische Wirtschaftsunion (EAWU), 2015, <http://www.gtai.de/GTAI/Navigation/DE/Trade/Maerkte/suche,t=kirgisische-wirtschaft-waechst-dank-hoeherer-goldfoerderung.did=1360280.html>.

Tabloda Kırgızistan Ekonomisi açısından hayati önemdeki yabancı yatırımcıların seçilmiş büyük projeleri, milyon \$ olarak yatırım toplamları, gerçekleşme dönemleri ve yatırımcı ülkeler itibariyle incelenmektedir. 2013-2022 arası gerçekleşmesi planlanan 1.860 Mw gücünde Kambar-Ata Hidroelektrik Santrali-1 Projesi 3.000 milyon \$ yatırım tutarı ile Rusya tarafından üstlenilmiş bulunmaktadır. Kırgızistan- Çin Doğalgaz Boru Hattı, 2013-2016 arası gerçekleşmesi planlanmakta olup, Türkmenistan tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan 1.200 milyon \$ değerinde bir projedir. Yine Rusya tarafından üstlenilen diğer bir proje, Gaz Şebekelerinin Yenilenmesi ve İnşaatı Projesi olup, 750 milyon \$ değerinde ve 2030 yılına kadar gerçekleşmesi planlanmaktadır. 2013-2019 arası gerçekleşmesi planlanan bir diğer proje ise 238 Mw gücünde Narin Yukarı Nehir Kollarında Hidroelektrik Santral İstasyonu olup, 728 milyon \$ değerindedir. Bir Kore Firması da 2014-2017 arasında 100 milyon \$ tutarında Taşkömür Ferrosilikon, Alüminyum Toz Üretim Tesis İnşaatı Projesi'ni üstlenmiş bulunmaktadır. Bir Avrupa Birliği Firması ise 80 milyon \$ değerinde, 65 Mw gücünde dört küçük Hidroelektrik Santral İnşaatı Projesini gerçekleştirme yolundadır. Yine 2012 yılı fizibilite çalışmasına göre maliyet tahmini: 6,5 milyar \$ olan, finansmanı Çin tarafından karşılanacak Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Hattı Projesi vardır. Bir diğer önemli proje de, Rusya tarafından gerçekleştirilmesi muhtemel Dsherui Altın Mevduat Gelişimi Projesi görülmektedir. Dolayısıyla başta Çin olmak üzere, Rusya, Kore ve Avrupa Birliği'nin bölgeye ve coğrafyaya ilgilerinin giderek arttığı söylenebilir (Nemitz, GTAI, Germany Trade & Invest, Eurasische Wirtschaftsunion-EAWU, 2015).

Kırgızistan'ın madencilik sektörü, yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Ülke, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında üçüncü büyük altın üreticisidir. Kumtor Altın İşletmeleri'ne yapılan yatırımlar ile Kanada, ülkedeki en önemli yabancı yatırımcı ülke konumuna gelmiştir. Kanada'ya

sırasıyla Kazakistan, Rusya, ABD, Türkiye, Almanya, İngiltere ve Çin izlemektedir. Doğrudan yabancı yatırımların önemli bir bölümü, sanayi sektöründe yoğunlaşmıştır. Yabancı yatırımlar açısından hidroelektrik, gıda sanayi, yüksek teknolojiler, altyapı ve turizm, fırsatlar sunan diğer önemli yatırım alanlarıdır (Yüce, 2013:1662).

Grafik 6: Kırgızistan'a Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarları (Milyon \$)

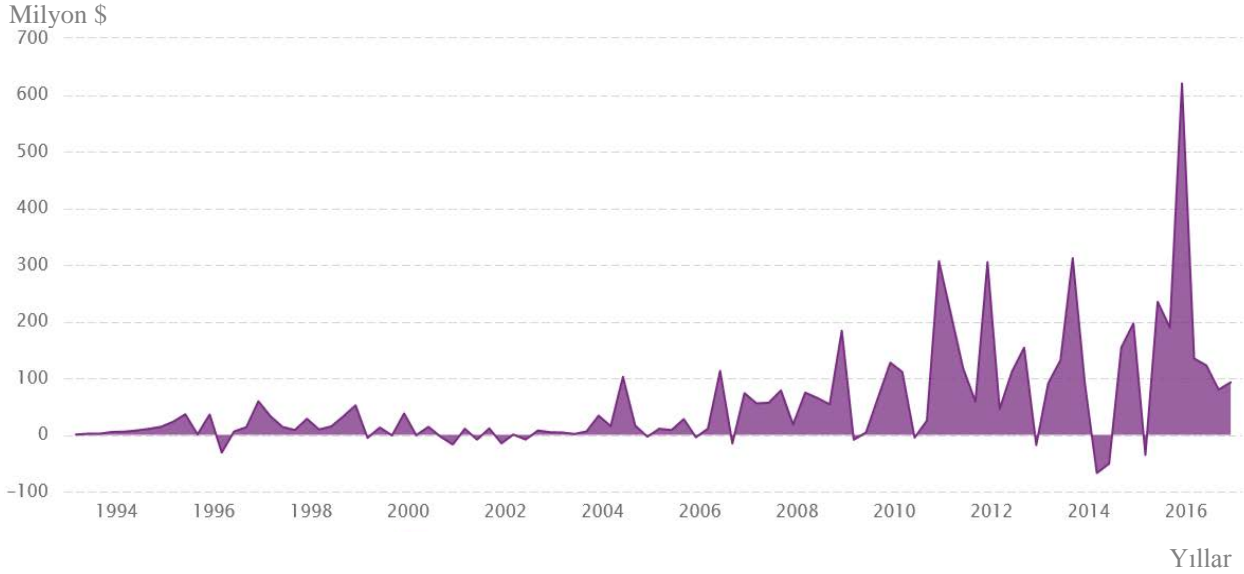

Kaynak: National Bank Of The Kyrgyz Republic, 2017, <http://www.tradingeconomics.com/kyrgyzstan/foreign-direct-investment>.

Ocak-Temmuz 2014 arasında Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarları, grafikten de izlenebileceği gibi 91,2 milyon \$'dan sırasıyla -38,7 milyon \$'a, oradan da -2,2 milyon \$'a gerilemiş olup, Ocak-Temmuz 2014 arası yapılan doğrudan dış yatırımların miktarı, toplamda 50,3 milyon \$ olarak gerçekleştiği söylenebilir. Temmuz 2014 - Ocak 2015 arasında sırasıyla 163,3 milyon \$'la başlamış, 225,6 milyon \$ düzeyine yükselmiştir. Ocak-Temmuz 2015 periyodunda önce -35,4 milyon \$ düzeyine gerilemiş, dönem sonunda 235 milyon \$ düzeyine yükselmiş bulunmaktadır. Temmuz 2015 - Ocak 2016 aralığında, önceki 235 milyon \$ seviyesinden, 189,4 milyon \$'a gerilemiş olmasına rağmen ülke, dönem sonunda bağımsızlığından bu yana tarihinin en yüksek doğrudan yabancı yatırım miktarı olan 620,2 milyon \$ düzeyine ulaşmıştır. Ocak-Temmuz 2016 aralığında ise, düşüşler dikkat çekmekte olup, sırasıyla 134,8 milyon \$'dan 122,5 milyon \$'a, oradan da 61,9 milyon \$ düzeyine gerilemiştir.

Yukarıdaki bu iniş ve çıkışların, dolayısıyla ülkeye giriş ve çıkış yapan doğrudan yabancı sermaye miktarları giriş çıkışlarının birçok nedenleri bulunmaktadır. Önemli olan, Kırgızistan'ın bundan sonra ülkeye yabancı sermaye girişlerini arttırmak için ne ya da neler yapması gerektiğidir. Bu bağlamda Kırgızistan'a yabancı sermaye girişinin artması için yatırımcılara uygun bir atmosferin oluşturulması, hukuki güvencelerin ve idari kolaylıkların sağlanması, büyük önem taşımaktadır (Çağlayan, 2013:1172).

Grafik 7: Aylık Periyotlar İtibariyle Mart 1993-Aralık 2016 Dönemi Kırgızistan'daki Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon \$)

Üçer	Aylık	Periyotlar	İtibariyle
En Son	Önceki	En Düşük	En Yüksek
Aralık/2016	Eylül/2016	Mart/2014	Aralık/2015
92,8 milyon \$	79,8 milyon \$	-67,3 milyon \$	620,2 milyon \$

Kaynak: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/kyrgyzstan/foreign-direct-investment>, (2017).

Grafikte, Kırgızistan'daki doğrudan yabancı yatırımlar, Mart 1993'ten Aralık 2016'ya kadar üçer aylık periyotlar halinde ABD doları cinsinden incelenmektedir. Kırgızistan'ın doğrudan yabancı yatırım miktarı, Eylül 2016 döneminde 79,8 milyon \$ artışa kıyasla Aralık 2016'da 92,8 milyon \$'a yükselmiştir. Aralık 2015'te 620,2 milyon \$ ile tüm zamanların en yüksek değerine, Mart 2014'te ise -67,3 milyon \$ ile de rekor bir düşüş seviyesine sahne olmuştur. Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bankası, ABD \$'ı cinsinden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına imkân sağlamış bulunmaktadır. 2000 yılı ilk çeyreğinden önce yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Uluslararası Para Fonu'ndan kaynaklanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlarda büyüme, Aralık 2016 itibariyle ülkenin nominal GSYİH' sinin %4,5'ine karşılık gelmektedir (<https://www.ceicdata.com/en/indicator/kyrgyzstan/foreign-direct-investment>, 2017).

5. KIRGIZİSTAN EKONOMİSİNDEKİ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Kapalı coğrafi konum, planlı sosyalist ekonominin yıllarca devam etmesi ve ülkedeki altyapının yetersiz olması, Kırgız Ekonomisinin temel sorunları olarak sıralanabilir. Öte yandan Kırgızistan'ın, yabancı yatırımları desteklemesi ve politik olarak kolaylıklar sağlaması, ekonomik reformlar açısından bölgesinde bir lider olarak kabul edilmesini sağlamaktadır (Scholl, 2009:31).

Kırgızistan Avrasya Ekonomik Birliği'nin üyesidir. Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası, Avrupa Birliği - Rusya ilişkilerinin uzun vadede olumlu bir seyir izlemesiyle mümkün olabileceği

ifade edilebilir. Buna karşın, ABD'nin bölgede gelecekte küresel güç olarak ne gibi roller üstleneceği de açık bir soru olarak ortada durmaktadır (Böttge ve Plottka, 2017:4).

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Çin arasındaki ilk demiryolu bağlantısı yalnızca 1990 yılında açılmış olup, 1990'lı yıllardan önce Rusya'nın güney komşularına demiryolu bağlantısı kurulamamış, hatta Orta Asya ile Çin arasındaki yolların güvensizliği nedeniyle, uzun süreler bu yollar kapalı kalmıştır. Bakım ve onarımın yetersiz olması nedeniyle, ulaştırma ve boru hattı altyapısı, 1991'den beri uluslararası ticaretin önünde büyük bir engel teşkil etmiş bulunmaktadır. Ticaret ancak 1991 yılından sonra bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Çin'in Sincan Özerk Bölgesi ya da İran gibi komşuları arasındaki sağlıklı ve güvenli olarak sağlanabilmiştir (Pomfret, 2003:12-13).

Ülkede ilk faaliyete geçen elçilik ABD Büyükelçiliği'dir. Sinema ve televizyonlarda ABD filmleri sıkça gösterildiğinden, Amerika'ya karşı hayranlık duyguları, giderek artmakta ve bu hayat tarzına özeni doğmaktadır. Kırgızistan özellikle Çin, Hindistan, Pakistan, Bangladeş İsrail, Almanya ile ilişkilerini geliştirmektedir. Çinliler büyük bir otel inşa etmiş, Koreliler ise bir renkli televizyon fabrikası kurmuştur (Avşar, Solak, Yorulmaz ve Yorulmaz, 1994:85-88).

Orta Asya coğrafyası her zaman büyük güçlü ekonomilerin güçlerini gösterdiği demokratik idealler ve piyasa ekonomisinin bir savaş alanı haline dönüştüğü bir alan olarak görülmektedir. Her ne kadar çoğu zaman yasadışı faaliyetlerle ilişkili olmasına rağmen, ekonominin önemli sektörlerinin bankacılık sistemine erişimi, istediklerinde çok kolay olduğundan, yabancı yatırımcılar çekilmişlerdir. Buna en bariz örnek olarak Kırgızistan gösterilebilir. Bir taraftan Pekin ile Duşanbe, Taşkent, Almatı ve Bişkek arasında çok sayıda iş birliği anlaşması olmasına rağmen sona erdirilmiş ve Pekin, Şanghay İşbirliği Örgütü dolayısıyla Rusya ile işbirliği konusunda dengeli bir konuma ulaşmış olmasına rağmen Çin, dikkatle hedeflediği yatırım stratejilerini gerçekleştirme yolunda emin adımlarla ilerlemektedir. Rusya da başarıyla Orta Asya'daki nüfuzunu ve gücünü pekiştirmek için, ticareti kullanmayı başarmıştır. Çin veya Rus çıkarlarının olduğu çeşitli ekonomik faaliyetlerin incelenmesi, örneğin birçok durumda hukuki, kurumsal, yönetsel ve kâr amaçlı olarak mülkiyet, şeffaflık gibi kurallar, bir lüks olarak görülmekte ve bu nedenle dikkate alınmayabilmektedirler. Ticari işlemlerde hükümet katılımı, sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanmasında çok az görülebilmektedir. Çeşitli ticari faaliyetler ancak rejimin, dolayısıyla gölge devletin korunması, hayatta kalması, güvende olmasına katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilmesini sağlayan enstrümanlar olarak görülmektedir. Çin ve Rusya'nın bölgede üstlendikleri roller güvenliğin sağlanması ve benzeri faaliyetler olmamasına rağmen, bunun aksine 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika Birleşik Devletleri çeşitli güvenlik kaygılarıyla bölgede askeri üs anlaşmaları ve uygulamalarına yönelmiştir. Bu ticaret anlaşmalarıyla ABD, Çin ve Rusya'ya karşı kendi ulusal önceliklerini korumak amacıyla, batılı piyasa mekanizmalarını söz sahibi yapma çabasındadır. Orta Asya'daki güvenlik, doğrudan jeopolitik durumdan kaynaklanmakta olup, dış aktörlerin güç oyunlarını sergiledikleri bir sahne olarak kullanılmaktadır. Bağımsızlıktan bu yana Orta Asya'da meşru ticari çıkarlar ve yatırım fırsatlarının ortaya çıkması kuşkusuz, ekonomik istikrarın yayılmasına katkıda bulunmaya devam edecektir. ABD, Rusya ve Çin bölgede jeo-ekonomik oyunlar oynadıkları sürece, görünüm olarak istikrarın korunacağı söylenebilir. Bu durum, dolayısıyla istikrarın sağlanması, her ülkenin çıkarıdır. Ancak, herkes bu politikanın uzun vadeli sürdürülebilirliğini sebebi ne olursa olsun herhangi bir göç sorunu ya da istikrarsızlık söz konusu olduğunda, bir katalizör olarak sorumluluk alıp alamayacağı konusunda kendini sorgulamalı ve tanımalıdır (Makarenko, 2009).

6. SONUÇ

Günümüzde yerli ve milli ekonomilerin önem kazandığı, dolayısıyla ülke ekonomisi dâhilinde gerek duyulan yatırımların yine ülke ekonomisinde gerçekleştirilmesi gerektiği gerek iktisadi gerekse de siyasi alanlarda rollerin açık ve net olarak sergilendiği bir ortamda, her bağımsız ülkenin yabancı yatırımları kendine göre farklı kriterleri dikkate alarak değerlendirmesi kadar doğal bir şey olamayacağı söylenebilir.

Özellikle Türk Cumhuriyet'leri ve Kırgızistan'ın bulunduğu coğrafya hassasiyetleri ve sahip olunan zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları nedeniyle, gelişme ve kalkınmanın yerli, milli ve sürdürülebilir olabilmesi amacıyla azami gayret gösterilmesi, ülkenin her zaman göz önünde bulundurması gereken vazgeçilmez stratejilerden biri olmalıdır.

Son yıllarda Çin ve Rusya'nın dünya ekonomisinde belirleyici rol oynamaya başlamaları, batı bloğunu da etkilemiş gerek Avrupa Birliği gerekse de diğer coğrafyalarla ticari ilişkilerin artırılması yönünde olumlu, bölge ve Kırgız Ekonomisine her zamankinden daha fazla katkıda bulunabilecek faaliyetler gözlemlenmektedir. Ticaret yollarının güvenliği, mal ve hizmet ticaretinin olmazsa olmazlarından kabul edildiğinden, İpekyolu olarak bilinen eski ticaret yollarının tekrar faaliyete geçirilme çabalarının hem bölge hem de komşu coğrafyalardaki ekonomiler açısından olumlu sonuçlara neden olacağı ifade edilebilir.

Öte yandan, Kırgız Ekonomisi'ne bölgenin ve dünya ekonomisinin önemli ülkelerinden olan Çin ve Rus etkileri gözden kaçırılmamalıdır. Amaç bağcığı kovmak değil, hep birlikte üzüm yemek olduğuna göre, bu üzümü yerken de bölgenin iktisadi, idari ve siyasi ilişkilerini sağlamlaştıran bütün yatırımlarının güvenliği ön planda tutulmalı gerek Kırgızistan'ın gerekse de diğer bölge ekonomilerinin çıkarları da dikkate alınarak; çatışmasız, güvenli ve sürdürülebilir bir ortamda büyüme, gelişme ve kalkınmanın gerçekleşme yolları her zaman açık tutulmalıdır.

Kırgızistan gerek politik gerekse de siyasi olarak hem doğu hem de batı bloğunun, diğer bir deyişle sosyalizmden kapitalizmle geçişin hem coğrafi hem de fiili olarak yaşandığı bir kavşak noktası olarak sağlıklı, sürdürülebilir bir gelişme ve kalkınmayı sağlayabilme amacıyla, ülkeye yatırım yapacak olan yabancı sermayeye kapılarını açarken, aşağıdaki hususları, özellikle dikkate alarak öngörmeli ve sorgulamalıdır:

1. Yabancı Sermayenin ülke ekonomisine katkıda bulunmasının açık ve gizli nedenleri,
2. Yabancı Sermayenin ülke ekonomisinde sektörler itibariyle dağılım miktarları,
3. Yabancı Sermayenin ülke ekonomisinde aynı ya da farklı isimler, faaliyet alanları olarak yaptığı ya da yapacağı yatırım miktarları,
4. Kısa, orta ve uzun vadede yabancı sermayenin ülke ekonomisindeki hedefleri,
5. Yabancı Sermayenin aynı ya da farklı isimler, faaliyet alanları olarak komşu coğrafyalarda yaptığı ya da yapacağı yatırım miktarları,
6. Yabancı Sermayenin aynı ya da farklı isimler, faaliyet alanları olarak dünya ekonomisinde şimdiye kadar yaptığı ya da gelecekte yapacağı ya da yapmayı düşündüğü yatırım miktarları.

Dimyat'a pirince giderken, eldeki bulgurdan olmanın gereksiz olduğu ortadadır. Yerli üreticileri de korumak; her zaman ne şart altında olunursa olunsun, ülke ekonomi yönetiminin en temel görevlerinden olmalıdır. Kırgızistan, coğrafi konumu itibariyle doğu ile batı arasında stratejik bir konumda, bir geçiş yolu üzerinde bulunduğundan, ülkeye yatırım yapacak yabancı sermayeyi bazı süzgeçlerden geçirmek durumundadır. Ülkede yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcılar ya da ülkeye gelmek isteyen yabancı sermaye kâr elde etme dışında,

1. Ülkeye katkıda bulunmak isteme nedenleri nelerdir ya da neler olabilir?
2. Niçin ilgili sektöre ilgi duymaktadır?

3. Hangi alanda ya da alanlarda faaliyetlerde bulunacaktır?
4. Hangi sektör ya da sektörlerde hizmet vermeyi düşünmektedir?
5. Kısa, orta ve uzun vadede iktisadi, idari ya da siyasi hedefleri var mıdır? Varsa nelerdir?

gibi birçok sorunsalın açık ve net bir şekilde öngörülmesi, teyit edilmesi ya da ortaya konulması, ülkenin bulunduğu jeopolitik konumu ve iktisadi bağımsızlığına sahip olarak, dolayısıyla iktisadi bağımsızlığından vazgeçmeden gelişme ve kalkınmasını gerçekleştirebilmesi için önemli gerekli ve yeter şart olarak görülmektedir.

Önemli Türk Cumhuriyetleri'nden olan, özellikle batı ve doğu bloğunun âdeta bir geçiş noktasında bulunan Kırgızistan'ın dünyaya açılmada, dolayısıyla yabancı sermayenin ülkede yatırım yapmasında Türkiye Cumhuriyeti'nden beklentilerinin arttığı, bu konuda ülkeye yatırım yapacak yabancı sermayenin Türkiye Cumhuriyeti yoluyla hareket etmesiyle Kırgızistan'da güvenli, kabul edilebilir, sürekli ve sürdürülebilir bir gelişme ve kalkınmanın sağlanabileceği, her dönemdekinden daha fazla itina gösterilmesi gereken hammadde ve enerji kaynakları ve yolları, çatışmalarının süregeldiği coğrafyalar dikkate alındığında, yabana atılamayacak bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırgızistan, bütün bu yolların bir kavşak noktası konumundaki coğrafi yapısıyla Türkiye'nin katkılarına her zamankinden daha çok gereksinim duymakta, bu bağlamda Türkiye'nin Çin ve Rus ekonomileriyle iş birliklerinde gerek Kırgızistan'a giriş ve çıkış yapan ya da yapacak olan Türk mal ve hizmetlerinin, gerekse de Çin'den Türkiye'ye gelecek mal ve hizmetlerin en güvenli bir kara limanı olduğu, hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Bulunduğu coğrafya itibariyle doğu ile batı bloğunun karşı karşıya geldiği bir konumda olması nedeniyle Kırgızistan, bağımsızlıktan bu yana gerek komşu ülkeler gerekse de diğer dünya ülkeleri ile yapacağı iktisadi, idari ya da siyasi anlaşmalarında eski dostu ya da dostlarını yeni düşman, yeni dostlarını da eski düşman haline getirmeyecek hassasiyetlerle hareket etmelidir.

Günümüzde gerek iktisadi gerek idari ya da siyasi alanlarda yazılan çizilen anlaşmalar, pratikte farklı uygulamalara sahne olabilmektedir. Önemli ve cari olan fiili durum olduğundan, özellikle Kırgızistan yabancı sermayeyi ülkeye davet ederken ya da teşvik ederken, uygulamada dolayısıyla pratikte görülebilecek ya da doğabilecek farklılıkları da öngörerek hareket etmesi, günümüzün haberleşme ve ulaşım alanında görünen ve görülemeyen koşullarını da kullanarak bulunduğu coğrafyada ciddi, kalıcı ve sürdürülebilir iktisadi gelişme ve kalkınmayı gerçekleştirebilir.

Doğrudan yabancı yatırımların Kırgızistan'a girişinde iç ve dış güvenlik konularında da azami dikkat ve özen gösterilebilmelidir. Örneğin, bir terör saldırısında etkisiz hale getirilen, yakalanan, varsa kimliğini taşıdığı coğrafyaya iade edilen saldırgan ya da örgütlerin; başka bir kılık, maske ya da görünümde doğrudan yabancı sermaye olarak kapımızda rahatça görülemeyeceğini söylemek mümkün olmayabilmektedir. Halk deyimiyle günümüzde kapıdan kovulan bir düşman, bacadan kolaylıkla girebilmekte ya da tam aksi ifadeyle bacadan kaçan bir düşman, kapınızın önünde bir anda yüklü sermayelerle bitebilmektedir. Yabancı sermayenin ülkeye gelmesi, üretim, istihdam, milli gelir seviyesini yükseltmesi, dolayısıyla halkın refah düzeyini iktisadi gelişme ve kalkınmayı sağlayarak gerçekleştireceği beklenirken, düşmanınızı kendi kucağınızda büyütmenin de söz konusu olabileceği durumların da her zamankinden daha dikkatle takip edilerek, gözden kaçırılmaması gereken bir realite olduğu, özellikle Orta Asya coğrafyası gibi çatışma alanı olabilecek coğrafyalarda bir kat daha fazla önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Abazov, R. (2017). Sovyet Sisteminde Kırgızistan: Millî Devletin İnşası ve Millî Kimliğin Doğuşu. [https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357748\(ET:25.04.2017\)](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357748(ET:25.04.2017)).
- Avrasya Dosyası, (1997). Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Bülteni, Kırgızistan Özel Sayısı, TİKA Yayınları, Ankara.
- Avşar, Z., Solak, F., Yorulmaz, F. & Yorulmaz, A. (1994). Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, Vadi Yayınları: 22. Ankara.
- Ausländische Direktinvestitionen, [http://www.oecd-ilibrary.org/economics/die-oecd-in-zahlen-und-fakten-2013/auslandische-direktinvestitionen_factbook-2013-34-de\(ET:23.05.2017\)](http://www.oecd-ilibrary.org/economics/die-oecd-in-zahlen-und-fakten-2013/auslandische-direktinvestitionen_factbook-2013-34-de(ET:23.05.2017)).
- Auswaertiges Amt, [http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Kirgisistan/Wirtschaft_node.html\(ET:06.05.2017\)](http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Kirgisistan/Wirtschaft_node.html(ET:06.05.2017)).
- Böttge Katrin, Plottka Julian, (2017), “Auf dem Weg zu einer neuen EU-Zentralasienstrategie”, Institut für Europäische Politik, Zentralasien-Analysen Nr. 111, [http://www.laenderanalysen.de/zentralasien/pdf/ZentralasienAnalysen111.pdf\(ET:22.04.2017\)](http://www.laenderanalysen.de/zentralasien/pdf/ZentralasienAnalysen111.pdf(ET:22.04.2017)).
- Ceic, A. (2017). Euromoney Institutional Investor Company, [https://www.ceicdata.com/en/indicator/kyrgyzstan/foreign-direct-investment\(ET:24.04.2017\)](https://www.ceicdata.com/en/indicator/kyrgyzstan/foreign-direct-investment(ET:24.04.2017)).
- Çağlayan, Z. (2013). Türk Dünyası ile Ekonomik ve Ticari ilişkiler. Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı. 53(1):1172.
- Flechtner, S. & Schreiber, D. (2015). Kirgistan: Zu den Gipfeln von Tien Schan und Pamir, Trescher Verlag, Berlin, [https://books.google.com.tr/books?id=EcJVBgA_AQBAJ&pg=PA77&dq=kirgistan+wirtschaftliche+Lage&source=bl&ots=37tBsQVZMU&sig=sudhyTmcebvR9TQ17xeGD9yMtRo&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKewjR1Mfb87LTAhXhA8AKHRkjDA8Q6AEIVTAG#v=onepage&q=kirgistan%20wirtschaftliche%20Lage&f=false\(ET:20.04.2017\)](https://books.google.com.tr/books?id=EcJVBgA_AQBAJ&pg=PA77&dq=kirgistan+wirtschaftliche+Lage&source=bl&ots=37tBsQVZMU&sig=sudhyTmcebvR9TQ17xeGD9yMtRo&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKewjR1Mfb87LTAhXhA8AKHRkjDA8Q6AEIVTAG#v=onepage&q=kirgistan%20wirtschaftliche%20Lage&f=false(ET:20.04.2017))
- GTAI, Germany Trade & Invest, Eurasische Wirtschaftsunion (EAWU), 2017, [http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2017/02/mkt201702148008_20914_wirtschaftsdaten-kompakt---eurasische-wirtschaftsunion.pdf?v=5\(ET:08.05.2017\)](http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2017/02/mkt201702148008_20914_wirtschaftsdaten-kompakt---eurasische-wirtschaftsunion.pdf?v=5(ET:08.05.2017)).
- GTAI, Germany Trade & Invest, Eurasische Wirtschaftsunion (EAWU), 2017, [http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2017/02/mkt201702148008_20914_wirtschaftsdaten-kompakt---eurasische-wirtschaftsunion.pdf?v=5\(ET:08.05.2017\)](http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/MKT/2017/02/mkt201702148008_20914_wirtschaftsdaten-kompakt---eurasische-wirtschaftsunion.pdf?v=5(ET:08.05.2017)).
- GTAI, Germany Trade & Invest, Wirtschaftsdaten Kompakt, Kirgisistan, 2016, [http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/PUB/2016/05/pub201605302056_16991_wirtschaftsdaten-kompakt---kirgisistan--juni-2016.pdf?v=1\(ET:08.05.2017\)](http://www.gtai.de/GTAI/Content/DE/Trade/Fachdaten/PUB/2016/05/pub201605302056_16991_wirtschaftsdaten-kompakt---kirgisistan--juni-2016.pdf?v=1(ET:08.05.2017)).
- Hemmer Hans-Rimbert, Krüger Ralf, Seith Jennifer, (2006), “Ausländische Direktinvestitionen–Flankierende Maßnahmen des Staates”, Justus – Liebig – Universität Giessen, [http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2006/2763/pdf/EntoekDisk-2006-36.pdf\(ET:23.05.2017\)](http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2006/2763/pdf/EntoekDisk-2006-36.pdf(ET:23.05.2017)).
- Jost, T. (2017). “Direkt investitionen und Standort Deutschland”, (1997), Diskussionspapier 2/97 Volkswirtschaftliche Forschungsgruppe der Deutschen Bundesbank, [http://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Veroeffentlichungen/Diskussionspapier_e_1/1997/1997_06_01_dkp_02.pdf?__blob=publicationFile\(ET:23.05.2017\)](http://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Veroeffentlichungen/Diskussionspapier_e_1/1997/1997_06_01_dkp_02.pdf?__blob=publicationFile(ET:23.05.2017)).
- Makarenko, T. (2009), “Zentralasien: wo Macht, Politik und Wirtschaft aufeinanderprallen”, [http://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/DE/\(ET:22.05.2017\)](http://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/DE/(ET:22.05.2017)).

- Nemitz, F. (2017). GTAI, Germany Trade & Invest, Eurasische Wirtschaftsunion (EAWU), (2015), <http://www.gtai.de/GTAI/Navigation/DE/Trade/Maerkte/suche,t=kirgisische-wirtschaft-waechst-dank-hoeherer-goldfoerderung,did=1360280.html>(ET:08.05.2017).
- OECD Library, Ausländische Direktinvestitionen, http://www.oecd-ilibrary.org/sites/978926_4125_476-de/04/02/01/index.html?itemId=/content/chapter/9789264125469-38-de (ET:08.05.2017).
- Pomfret, R. (2017). Central Asia Since 1991: The Experience Of The New Independent States, <https://Www.Oecd.Org/Countries/Kyrgyzstan/5961227.Pdf> (ET:25.04.2017).
- Scholl, T. (2017). Kirgistan: zu den Gipfeln von Tien-Schan und Pamir, Trescher Verlag, 2009, https://books.google.com.tr/books?id=4r_OeIQ07AAC&pg=PA34&lpg=PA34&dq=direkte+ausl%C3%A4ndische+Investitionen+in+Kirgistan&source=bl&ots=T3-werl1m&sig=6SFodb-7FAJJKaJ8dLkziopeqGg&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjf3_WPot7TAhXJBSwKHYeeAdAQ6AEIMzAC#v=onepage&q&f=false (ET:22.05.2017).
- Solak, F. (2017). “Kırgızistan'da Dış Ticaretin Gelişimi ve Türkiye İle İlişkiler”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357757> (ET: 25.04.2017).
- The World Factbook, Central Asia: Kyrgyzstan, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html> (ET: 24.04.2017).
- Wirtschaft In Kirgistan, <http://www.eu-asien.de/Kirgistan/Uebersicht/Wirtschaft-Kirgistan.html> (ET:25.04.2017).
- Wirtschaftslexikon / Direktinvestitionen, (2017), <http://www.wirtschaftslexikon24.com/d/direktinvestitionen/direktinvestitionen.htm> (ET:23.05.2017).
- Worldbank, http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2015&locations=KG&name_desc=true&start=1993&view=chart (07.05.2017).
- Worldbank, http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?end=2015&locations=KG&name_desc=true&start=1993&view=chart (ET:07.05.2017).
- Worldbank, http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DREM.CD.DT?end=2015&locations=KG&name_desc=true&start=1970&view=chart (ET:07.05.2017).
- Yüce, M. (2013). Kırgızistan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile ilişkileri. Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı, 54(2):1662.